

УДК 616.89-02:614.256.5:614.253.52(437.1/2)
DOI 10.11603/me.2414-5998.2018.1.8825

**М. Кастнерова¹, Л. С. Бабінець², І. О. Боровик², Н. Є. Боцюк²,
Б. О. Мігенько²**

¹Університет Південної Богемії, Чеська Республіка,
²ДВНЗ “Тернопільський державний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України”

СИНДРОМ ВИГОРАННЯ – ВАЖЛИВА ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР (ДОСВІД ПІВДЕННОЇ ЧЕХІЇ)

**M. Kastnerová¹, L. S. Babinets², I. O. Borovyk², N. Ye. Botsyuk²,
B. O. Migenko²**

¹University of South Bohemia, the Czech Republic,
²I. Horbachevsky Ternopil State Medical University

BURNOUT SYNDROME – AN IMPORTANT PROBLEM OF NURSING TRAINING (EXPERIENCE OF SOUTH BOHEMIA REGION, THE CZECH REPUBLIC)

Мета роботи – оцінити особливості виникнення і проявів синдрому вигорання (СВ), а також необхідність та можливості профілактики СВ. Дослідження проводили за допомогою стандартних і нестандартних опитувальників шляхом анонімного опитування медперсоналу. У ньому взяли участь медичні сестри, які працюють у лікарнях Південної Чехії (Богемії).

Основна частина. За результатами загальних отриманих параметрів згідно з опитувальником Maslach Burnout Inventory ми виявили, що в 46,7 % медсестер наявний високий ступінь СВ. В області емоційного виснаження в 290 респондентів (29 %) констатовано його низький ступінь, в 310 опитаних (31 %) – помірний ступінь, а в 400 медичних сестер, що становить 40 %, – високий ступінь емоційного виснаження. За показниками деперсоналізації в 340 респондентів (34 %) виявлено низький ступінь знеособлення, в 310 (31 %) – помірний, а в 350 (35 %) – високий ступінь деперсоналізації. За показником особистої задоволеності нами зафіксовано високий ступінь редукції професійних досягнень у 650 опитаних (65 %), помірний – у 190 (19 %) і низький – у 160 (16 %). Аналіз даних, що стосувались можливостей попередження СВ, виявив, що 79 % опитаних потребують професійної допомоги у вирішенні проблеми СВ і зазначили важливість проведення профілактичних заходів для превенції СВ, 13 % не вважають СВ проблемою, а 8 % взагалі не обізнані із СВ.

Висновки. Синдром вигорання у медсестер лікарень Південної Чехії (Богемії) є актуальною проблемою, наявний у 46,7 % опитаних. Встановлено, що високі ступені вигорання мають середні медичні працівники як відділень невідкладної допомоги, так і стандартних загальнотерапевтичних відділень. 79 % опитаних зазначили важливість проведення профілактичних заходів для попередження розвитку СВ, а також необхідності в консультуванні психологами для вироблення навичок самопомоги в боротьбі зі стресом.

Ключові слова: синдром вигорання; медсестра; профілактика.

The aim of the work – to evaluate the peculiarities of the occurrence and manifestations of the burnout syndrome (BS), and also necessity and possibilities of its prevention. The research was conducted with standard and non-standard questionnaires through an anonymous survey of nursing staff. It was attended by nurses from the hospitals of the South Bohemia (Bohemia).

The main body. According to the results of the general parameters by the questionnaire Maslach Burnout Inventory, we found that 46.7 % of nurses had a high degree of BS. In the area of Emotional Exhaustion 290 respondents (29 %) stated that their degree was low, 310 (31 %) middle degree, and 400 nurses, 40 %, had a high degree of Emotional Exhaustion. According to indicators of Depersonalization, 340 respondents (34 %) showed a low degree of Depersonalization, 310 (31 %) – medium, and 350 (35 %) – high degree of Depersonalization. According to Personal Accomplishment index, we recorded a high degree of reduction of professional achievements in 650 respondents (65 %), medium in 190 (19 %), and low in 160 (16 %) nurses. BS prevention possibilities data analysis revealed that 79 % of respondents need professional care in solving the BS problems and noted the importance of carrying out the measures for BS prevention, 13 % do not consider BS as a problem, and 8 % do not know about BS at all.

Conclusions. BS is an actual problem in the job of nurses at the hospitals of the South Bohemia (Bohemia), present in 46.7 % of the respondents. It was established that high degrees of burnout have nurses of both emergency departments and standard therapeutic departments. 79 % of respondents noted the importance of carrying out preventive measures of BS development, and also necessity in consultation of psychologists for self-help skills improvement in dealing with stress.

Key words: burnout syndrome; nurse; prevention.

© М. Кастнерова, Л. С. Бабінець, І. О. Боровик та ін.

Вступ. Синдром вигорання (СВ) – це реакція організму, яка виникає внаслідок довготривалої дії професійних стресів середньої інтенсивності. СВ – це процес поступової втрати емоційної, когнітивної та фізичної енергії, що проявляється у симптомах емоційного, розумового виснаження, фізичної втоми, особистої відчуженості та зниженням задоволення від виконаної роботи [1]. Існує так звана “група ризику” працівників, які найбільш схильні до вигорання – це ті, хто працює у сфері “людина – людина” і в силу своєї професії змушені багато та інтенсивно спілкуватись з іншими людьми [2]. Фактори, які впливають на вигорання, – це індивідуальні особливості нервової системи і темпераменту. Швидше “вигорають” працівники з слабкою нервовою системою і ті, хто має інтровертований характер, індивідуальні особливості яких не поєднуються з вимогами професій типу “людина – людина” [3]. Розповсюдженість СВ найбільш часто зустрічається серед таких професій, як лікарі, викладачі, психологи, соціальні працівники тощо [4]. Серед медичних працівників на тлі синдрому емоційного вигорання з часом з’являються психосоматичні порушення, часто зустрічаються тривожні і депресивні розлади [5]. Важливим аспектом професійної освіти у галузі медсестринства є інформування про синдром вигорання. Саме служба охорони здоров’я першою повідомила про наявність у соціумі і високий рівень поширеності синдрому вигорання (СВ), особливо серед медичних працівників, а саме – серед медсестер, які працюють у хоспісах. Хоспіси позиціонуються як заклади охорони здоров’я (ЗОЗ), котрі надають послуги безнадійно хворим або вмираючим пацієнтам [6, 7]. Також це стосується медсестер онкологічних відділень, оскільки від раку та інших пухлин, на жаль, продовжує помирати досить великий відсоток пацієнтів через пізнє виявлення цих захворювань і низьку ефективність терапії. Третя найбільш часта галузь виникнення СВ – відділення інтенсивної терапії та реанімації. Не набагато кращою є ситуація з медсестрами, які працюють у післяопераційних відділеннях. Після названих вище ЗОЗ часте виявлення СВ і психічного виснаження притаманне для середніх медпрацівників відділень психіатрії, неврології, нефрології, кардіології [7, 8]. Проблема ранньої діагностики та профілактики нервово-психічних розладів, здатності успішно адаптуватися до того чи іншого роду службової діяльності стає все більш актуальною [9]. Науковий пошук шляхів та методів діагностики, а також методів захисту від

емоційного стресу і синдрому емоційного вигорання в даний час має важливу практичну значимість.

Мета роботи – оцінити особливості виникнення і проявів СВ у медичних сестер закладів охорони здоров’я регіону Південної Чехії (Богемії), а також необхідність та можливості профілактики СВ.

Основна частина. Дослідження проводили за допомогою стандартних і нестандартних опитувальників шляхом анонімного опитування медперсоналу. У ньому взяли участь медичні сестри, які працюють у лікарнях Південної Чехії (Богемії) у таких відділеннях: дитячої хірургії, терапії, кардіології, травматології із подальшим розділенням їх на відділення інтенсивної терапії і звичайні. У кожному з відділень анкету заповнило по 100 медсестер для забезпечення рівномірності у кількості заповнених анкет по відділеннях і подальшої зіставності отриманих даних. Роздано було 1100 анкет, з них 1000 – належно заповнені, 100 повернуто незаповненими. Таким чином, запропоновану анкету заповнило 1000 респондентів, ефективність анкетування склала 90,9 %. Дані були оброблені і зведені до таблиці за допомогою програми Microsoft Excel. Анкета складалася з двох частин. Перша частина – це Maslach Burnout Inventory (MBI) стандартний опитувальник, котрий був зосереджений на рівні СВ медсестер [4]. Друга частина дослідження була зосереджена на профілактиці СВ. За допомогою MBI виявляють три фактори, такі, як: емоційне виснаження, втрата поваги до інших людей – деперсоналізація, а також редукція професійних досягнень, зниження продуктивності. В опитувальнику є 22 запитання, 9 з них зосереджено на першому факторі, 5 – на другому, 8 – на третьому факторі відповідно. Emotional exhaustion (EE) (емоційне виснаження) – стан, який характеризується повним виснаженням, втратою інтересу до життя. Людина виснажена, байдужа, їй не цікавить ніяка діяльність. Стан EE вказує на наявність СВ (burn out). DP – знеособлення (втрата поваги до інших людей) – ці ознаки явно простежуються у людей, які мають сильну потребу в позитивній реакції з боку людей, яким вони присвячують свою працю (працівники по догляду, вчителі). Згадані вище люди чекають на позитивну реакцію від свого оточення. В разі нестачі цих емоцій у них відбувається знеособлення. З часом вони починають ставитись до людей цинічно, без поваги. PA – personal accomplishment (зниження продуктивності, редукція професійних досягнень) – характеризується як зниження відчуття власної компетентності і продуктивності,

проявляється насамперед у людей із низьким ступенем здорової самоповаги та самооцінки. Люди не мають впевненості та сили, щоб впоратися з важкими ситуаціями, тому є малопродуктивними. В самооцінці СВ даний компонент можна назвати найбільш ефективним.

СВ – це складний психологічний механізм, тому складові опитувальника скомбіновані таким чином, щоб зачепити якомога більше областей. МВІ визначає по кожній шкалі рівень вигорання за трьома ступенями – високим, середнім, низьким [4]. Емоційному вигоранню відповідають високі значення з високим ступенем вигорання, особистому задоволенню відповідають низькі оцінки. Загальне оцінювання є сумою всіх окремих результатів у кожному підривні. Оцінка отриманих даних проводилася за наступними параметрами: ступінь емоційного виснаження ЕЕ (низький ступінь 0–16, середнє значення – 19,0; помірний – 17–27; високий – 27 та вище – вигорання!); ступінь деперсоналізації DP (низький ступінь 0–6, середнє значення – 6,6; помірний – 7–12; високий – 13 та вище – вигорання!); ступінь особистої задоволеності PA (високий ступінь 39 та вище; помірний – 38–32, середнє значення – 36,8; низький – 31–0 – вигорання!).

Проаналізувавши результати загальних отриманих параметрів, середнє значення шкал ЕЕ, DP, PA, ми виявили, що в 46,7 % медсестер наявний високий ступінь СВ. В області емоційного виснаження (ЕЕ) в 290 респондентів (29 %) констатовано його низький ступінь, в 310 опитаних (31 %) – помірний ступінь, а в 400 медичних сестер, що становить 40 %, – високий ступінь емоційного виснаження. За показниками деперсоналізації (DP) в 340 респондентів (34 %) виявлено низький ступінь знеособлення, в 310 (31 %) – помірний, а в 350 (35 %) – високий ступінь деперсоналізації. За показником особистої задоволеності (PA) нами зафіксовано високий ступінь редукції професійних досягнень у 650 опитаних (65 %), помірний – у 190 (19 %) і низький – у 160 (16 %).

Згідно з даними проведеного нами дослідження, не було підтверджено існуючі результати попередніх дослідників [6, 8], які стверджували, що медсестри реанімаційних відділень мають СВ частіше, ніж сестри зі стандартних відділень. За отриманими нами показниками, з відповідей на МВІ опитувальник можна зробити висновок про те, що 15,0 % медсестер зі стандартних відділень мають ступінь СВ на тому ж рівні, як і в реанімаційних відділеннях. Згідно з проведеним анкетуванням,

найбільш високий ступінь вигорання мали працівники реанімації травматологічного відділення, а також відділень кардіології та терапії. Можна вважати це негативною тенденцією у сфері медицини, оскільки свідчить про високу напруженість праці медперсоналу не тільки реанімаційних, але й терапевтичних відділень. Також це констатує відсутність чітких закономірностей у формуванні СВ, доводить необхідність комплексного та індивідуалізованого підходу як до діагностики, так і до лікування та профілактики.

Аналіз отриманих даних, що стосувались можливостей попередження СВ, виявив, що 79 % опитаних потребують професійної допомоги у вирішенні проблеми СВ і зазначили важливість проведення профілактичних заходів для превенції СВ, 13 % не вважають СВ проблемою, а 8 % взагалі не обізнані із СВ.

При розборі відповідей тих, що вважають СВ важливою проблемою, нам вдалось прослідити основні методи і дії в профілактиці СВ. Хороший повноцінний сон 17 % опитаних вважають за важливий профілактичний спосіб попередження СВ. Зважаючи на графіки роботи середнього медичного персоналу як відділень інтенсивної терапії, так і загальнотерапевтичних відділень, цього важко добитись на практиці. 16,1 % респондентів зазначили, що робочий колектив із хорошим внутрішнім кліматом і професійною робочою атмосферою допомагають у боротьбі із СВ. На думку 14,7 % медичних сестер, суворе дотримання робочого графіка, наявність достатньої кількості вільного часу, а також час, проведений із родиною, друзями регулярно заняття спортом є дієвими факторами, що попереджують СВ. Також опитані вказували на потребу в професійній допомозі спеціалістів-психологів задля надання інформації про СВ, для навчання навичок релаксації, для тренування здібностей у правильному розумінні власних потреб, у вмінні впоратись із стресом, в розумінні перспективи, у відпрацюванні навичок сприйняття неприємних подій та в конструктивному подоланні складних ситуацій. Виявлені фактори дозволяють розробляти комплексні програми соціальної та медичної профілактики й реабілітації медпрацівників.

У зв'язку з тим, що до професій, які надають саму наближену допомогу хворим людям, що є стресогенним і вимагають психічного та фізичного напруження, відноситься професія медсестри, то, як підтвердило наше дослідження, формування СВ у них є частим явищем. Важливо вчасно виявити

проблему і якомога ефективніше вирішувати питання профілактики із залученням роботодавців. Необхідно працювати над тим, щоб медсестри, які працюють у лікарні, вважали профілактику СВ важливою складовою особистої та колективної психогігієни.

Висновки. 1. Проведене анкетування за опитувальником МВІ довело, що синдром вигорання у медсестер лікарень Південної Чехії (Богемії) є актуальною проблемою, наявний у 46,7 % опитаних.

2. Встановлено, що високі ступені вигорання мають середні медичні працівники як відділень не-

відкладної допомоги, так і стандартних загально-терапевтичних відділень.

3. 79 % опитаних зазначили важливість проведення профілактичних заходів для попередження розвитку в них СВ, а також необхідності в консультуванні психологами для вироблення навичок самопомоги в боротьбі зі стресом.

У перспективі подальших досліджень актуальним є вивчення проблеми у медичних сестер України із залученням середнього медичного персоналу первинної ланки надання медичної допомоги та розробки ефективної системи попередження СВ.

Список літератури

1. MAFRA. 2012. Vitalion. Syndrom vyhoření. [Online] 2012. [Citace: 20. 09 2015.]. Dostupné z: <http://nemoci.vitalion.cz/syndrom-vyhoreni/>.

2. Burnout syndrome among physiotherapists / K. Owczarek, S. Wojtowicz, W. Pawłowski, D. Białoszewski // *Wiad Lek.* – 2017. – Vol. 70 (3 pt. 2). – P. 537–542.

3. Kebza V. Komunikace a stres, 1. vydání / V. Kebza, I. Šolcová. – Praha : Státní zdravotní ústav, 2004. str. 24. ISBN 80-707-1246-5.

4. Higashiguchi K. Inflow. MBI: Maslach Burnout Inventory / J. Higashiguchi [Online] 2009. [Citace: 05. 10 2015.]. Dostupné z: <http://www.inflow.cz/mbi-maslach-burnout-inventory>.

5. Психологічна профілактика синдрому емоційного вигорання у медичних працівників станції швидкої допомоги / О. М. Кормило, О. Л. Слободянюк, І. В. Лит-

виненко, І. О. Боровик // *Медична освіта.* – 2014. – № 1 (61). – С. 41–43.

6. Hasová M. 2010. Syndrom vyhoření u zdravotních sester / M. Hasová. – Olomouc: autor neznámý, 2010.

7. Ječná V. Stres v povolání psychiatrické sestry / V. Ječná, L. Hosák, E. Čermáková [Online] 2009. [Citace: 20. 09 2015.]. Dostupné z: http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2009_1_27_31.pdf.

8. Bartošiková I. 2006. O syndromu vyhoření pro zdravotní sestry, 1. vydání / I. Bartošiková. – Brno : Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotních oborů, 2006. str. 86. ISBN 80-7013-439-9.

9. Поширеність синдрому вигорання (burn out syndrome) серед медсестер у лікарнях Південної Чехії (south bohemia region) / М. Кастнерова, Л. С. Бабінець, І. О. Боровик, А. І. Бабінець // *Здобутки клінічної і експериментальної медицини.* – 2017. – № 3 (31). – С. 82–87.

References

1. Syndrom vyhoření [Burnout]. (2012). MAFRA. Vitalion. Retrieved from: <http://nemoci.vitalion.cz/syndrom-vyhoreni/> [in Czech].

2. Owczarek, K., Wojtowicz, S., Pawłowski, W., & Białoszewski, D. (2017). Burnout syndrome among physiotherapists. *Wiadomosci Lekarskie*, 70 (3/2), 537-542.

3. Kebza, V., & Solcova, I. (2004). *Comunikace a stres 1-e vydania* [Communication and stress 1-st edition]. Prague: *Statni zdravotni ustav* [in Czech].

4. Higashiguchi, K. (2009). MBI: Maslach Burnout Inventory. *Inflow*. Retrieved from: <http://www.inflow.cz/mbi-maslach-burnout-inventory>.

5. Kormylo, O.M., Slobodyanyuk, O.L., & Borovyk, I.O. (2014). Psyholohichna profilaktyka syndromu emotsiinoho vyhorannia u medychnykh pratsivnykiv stantsii shvydkoi dopomohy [Psychological prophylaxis of the emotional burnout syndrome at the medical staff of the ambulance station]. *Medychna osvita – Medical Education*, 1 (61), 41-43 [in Ukrainian].

6. Hasova, M. (2010). Syndrom vyhoreni u zdravotnich sester [Burns Syndrome at Nurses]. *Olomouc* [in Czech].

7. Jecna, V., Hosak, L., Cermakova, E. (2009). Stres v povolani psychiatricke sestry [Stress in the profession of a psychiatric nurse]. Retrieved from: http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2009_1_27_31.pdf [in Czech].

8. Bartosikova, I. (2006). O syndromu vyhoreni pro zdravotni sestry, 1-e vydania [About burnout syndrome in nurses, 1st edition]. *Brno: Narodni centrum osetrovatelstvi a nelekarstevnich zdravotnich oboru – Brno: National Center of Nursing and Non-Medical Health Care*, 86 [in Czech].

9. Kastnerova, M., Babinets, L.S., Borovyk, I.O., & Babinets, A.I. (2017). Poshyrenist syndromu vyhorannia (burn out syndrome) sered medsester u likarniakh pivdennoi Chekhii (south Bohemia region) [Prevalence of burn out syndrome among nurses in the southern Bohemia region hospitals]. *Zdobutky klinichnoyi i eksperymentalnoyi medytsyny – Achievements of Clinical and Experimental Medicine*, 3 (31), 82-87 [in Ukrainian].

Отримано 23.01.18

Електронна адреса для листування: babinets@tdmu.edu.ua